

MEGHATÁROZÓ KULTURÁLIS, MŰVÉSZETI ÉLMÉNYEINK

DOI 10.35402/kek.2026.1.8

Losonczi Ágnes életművében összefonódott a művészet iránti tudományos és személyes érdeklődés. Írásainak hitelességét mindig is erősítette ez a személyesség. Losonczi Ágnes munkássága előtti tisztelgésünknek is tekinthetjük személyes vallomásunkat az életünket meghatározó kulturális-művészeti élményeinkről. Az írás a megjelenés előtt álló Pár(os) beszéd című, Cosovan Attilával és Fenyvesi Borival közös könyvünk rövid részlete.

\*

**Kapitány Ágnes:** Azt, hogy milyen a világ, mennyire összetett képződmény, azt talán a művészet, mint sűrítmény tudja a leginkább visszaadni. A mi életünkben kicsi gyerekkorunktól fogva meghatározó szerepet játszanak a könyvek, filmek, képzőművészeti alkotások, a zene, de még a tánc is. Gábor két és fél és hároméves kora között megtanult olvasni, és hamarosan Arany Jánost olvasott, én ehhez képest némileg megkésve, hatéves koromban jutottam el az olvasás tudományához, akkortól fogva viszont magába szippantott a könyvek világa. Nagy örömeinkre ma már Bori unokánknak alakul hasonlóan a kapcsolata a könyvekkel: egész kis könyvtára van már, zsebpénzéből garázsvásárokon olvasnivalót vásárol magának, büszkén mutatja azt nekünk, lelkes tagja az iskolai könyvtárnak, s otthon még a lépcsőn is úgy közlekedik, hogy a kezében egy-egy izgalmas, letehetetlen olvasmányt tart. Rozi unokánk pedig, bár még nem tud olvasni, de úgy tesz, mintha tudna, örömmel lapozgatja a könyveket, hosszú meséket kreálva fejből hozzájuk. Alex unokánk egy-egy mese hallgatása közben papírt és tollat kerít a kezébe és bravúros illusztrációkat készít a mese alapján, arról nem is beszélve, hogy ilyen tartalmú könyvek alapján mennyi mindent tud az állatokról és a technikáról, a természettudományok ismeretanyagából.

Gyerekkoromban sokat álmodoztam az időutazásról, elképzelttem, hogy lenne egy időkapszulám, amivel visszamehetnék a múltba, tetszőleges korokba, s láthatnám, hogyan élnek az emberek, miként gondolkodnak, hogyan éreznek egymás iránt. Az irodalom, és tulajdonképpen a többi művészeti ág is egy kicsit ilyen időkapszulaként tud működni a számomra, hiszen Szophoklész, Szent Ágostont, Janus Pannoniust, Shakespeare-t,

Defoe-t vagy Balzacot, Mikszáthot olvasva közvetlenül találkozhatunk mindezekkel, bepillantást nyerhetünk hőseink életébe, a nagyon különböző korszakokba s ezek fantasztikus találkozási lehetőségek. Nekünk közös büszkeségünk nagy könyvtárunk, amelyet Gábor édesapja kezdett gyűjteni, majd immár negyvennyolc éve mi folytatjuk ezt a gyűjtést, elsősorban szakmai és irodalmi érdeklődésünk szerint.

A mai napig fontosnak tartjuk, hogy kellő rálátásunk legyen a kortárs irodalomra és persze a filmművészetre; talán ezek azok a művészeti ágak, amelyek a legközvetlenebbül képesek „tükröt tartani a világnak”. A hatvanas-hetvenes évek szellemi nyitása idején szinte minden akkor készült magyar és európai filmet megnéztünk, lelkes látogatói voltunk a Filmmúzeumnak, egyetemi filmkluboknak. Én filmesztétikát is tanultam a középiskolában (a pszichológia mellett kísérleti jelleggel), és az országos Filmesztétika tanulmányi versenyen első helyezést értem el (a döntőt a „Ki miben tudós?” tárgyaihoz hasonlóan élő adásban a televízió is közvetítette). A filmművészethez kapcsolódó lelkesedés alapján és a vetélkedőre való felkészülés, illetve az ottani nagyon pozitív visszajelzések során még az is felvetődött bennem, hogy talán jelentkezni kellene filmrendezőnek, de aztán ezt viszonylag gyorsan elvetettem, felmérve, hogy ugyan a vizuális, dramaturgiai, pszichológiai, zenei képességek talán meglennének bennem, de a filmes pálya ennél jóval többről szól, azokkal a képességekkel pedig nem igazán rendelkezem. A filmek iránti érdeklődés mindkét fiunknál folytatódik. Már gyerekkorukban a zsebpénzükből, első saját keresetükből összespórolt videokamerával vicces filmeket forgattak: többnyire általuk kedvelt filmek parafrázisait, amelyekben ők voltak a színészek, operatőrök, rendezők, sound-designerek, bevonva ebbe unokatestvéreiket, barátait is. Később Misi média-designer diplomát szerzett, jelenleg kiváló filmrestaurátorként dolgozik, mára már szupervizori beosztásban, Máté pedig filmforgatókönyveket ír, s ebből az egyik most éppen meg is valósul. Mindketten hihetetlen mértékű filmes tájékozottsággal rendelkeznek.

A színház az olvasás mellett a másik alapélményem. A jó színház varázslat.

Édesapám, bárhol is folytatta pályáját, (legyen az az Őrség, Rábafüzes vagy Szombathely) mindennél összeverbuvált egy színjátszó csapatot, remek színházi előadásokat létrehozva. Ezekben kezdetben édesanyám is részt vett, és az előadásokat én is megnézhettem. S hogy mennyire varázslat a színház, azt már egészen kis gyerekként megtapasztalhattam, amikor az egyik színdarabjukban édesapám egy hadifogságot megjárt férjet játszott, aki a hadifogságból hazatérve ott találja feleségét (édesanyámat) már más férfi oldalán. Ötéves voltam, amikor ezt a színdarabot játszották, s az előadást látva rázott a zokogás és nem tudtam elképzelni, mi lesz így velem, mi lesz édesapám sorsa. Bármennyire igyekeztek is, nem tudtak igazán megnyugtatni. Egy másik, jóval derűsebb színházi élményem gyerekkoromból: édesapám a szentgotthárdi Idősek Otthona bentlakói számára állított össze egy kis műsort, s ennek keretében négyévesen engem is felléptetett, többek között elénekeltetve velem a „Pancsoló kislány”-t, és az „Eperfagyi, eperfagyi, hű, de finom” kezdetű, akkor divatos slágereket. (A tölcseres eperfagyit, mint a produkció kellékét, ő maga készítette gipszből, tempera-festékkel szépen kiszínezve). Motorkerékpárján vitt Rábafüzesről Szentgotthárdra: máig érzem azt az izgalmat, ahogy kapaszkodom, mögöttem ülve, a bőrkabátjába, és visszafelé azt a büszkeséget, ahogy szorítom magamhoz sikeres fellépésem jutalmaként az idősektől kapott cserepes muskátlit. (A muskátli azóta is egyik kedves virágom.) Ez a színházvarázslat tizenkét éves koromban kicsit nagyobb mértékben megismétlődött. A Déryné Színház Nyilas Misi szerepére választott ki engem. A próbák késő estig tartottak, hatalmas cserebogárjak köröztek a szombathelyi Sportház előtti ostorlámpák körül. A szöveget villámgyorsan megtanultam. Nagyön dicsértek, én meg természetesnek tartottam, nem találtam benne semmi dicséretre érdemeset. (Ma már nem biztos, hogy képes lennék erre a gyors szövegtanulásra.) Nyilas Misi sorsa, megaláztatásai, igaztalan megvádoltatása, s a monológjában összegzett érzés: „Én nem akarok többé debreceni kisdíák lenni...” – úgy éreztem, mindezek rímelenek az én életemre is, amelyben addigra számos keserű tapasztalat is felhalmozódott. Körülbelül ekkortájt, tizenkét-tizenhárom évesen már megengedték, hogy édesapám Budapesten, a Vígszínház közelében lakó keresztanyjához iskolai szünetekben több napra felutazhassam (akinek a férje egyébként a Vígszínház szabója volt, és a jelmezekből lehullott nyesedékekből varázslatos apró anyagfecniket juttatott nekem, ezekből varrtam aztán a babáimnak

„tündérruhákat”). Esténként a jegyszedőnők segítségével egyedül beülhettem az előadásokra: a könyvek, a könyvtár illatához hasonlóan a színház illata is máig delejezően hat rám. Sokat járunk színházba, sokféle előadást megnézünk, s mindig nagy élmény, ha egy-egy katartikus előadásban lehet részünk. Élvezzük a klasszikussá vált darabok különböző, a darabok mindig új olvasatait kihozó rendezői interpretációkat, a meglepő megoldásokkal előálló alternatív társulatok produkcióit vagy egyes kortárs szerzők problémaérzékeny darabjait, csodáljuk azokat a rendkívül tehetséges színészeket, akik egy-egy szemvillanással, gesztussal, mozdulattal, akár szavak nélkül is egész életeteket, sorstragédiákat képesek fellillantani. Bárcsak több kiváló színházi előadás lenne megörökítve, élvezhetően az utókor számára is! (A mai technikai feltételek mellett ez talán nemcsak „jámbor óhaj”). Ugyancsak szerencsésnek mondhatom magam, hogy Kodály zenei általánosba járhattam. A gazdag népdalkincs, a furulyaórák, a néptáncórák, a közös énekelés, a rengeteg próbával együttesen létrehozott kórusművek megtanítanak arra, hogy egymásra figyelve hogyan lehet a több szőlamból „harmóniát” teremteni. A gyerekeinkkel, barátainkkal közös énekelések (például a karácsonyi készülődéskor) szintén a családi tradícióink közé kerültek. (Adyilgeten még népdalkört is működtettünk egy ideig.) Az élő zene, a nézők előtt életre kelő és felhangzó zenei világ szintén a varázslatok közé tartozik. Londonban egyszer szerencsésen kifogtuk a három tenor egyik ingyenes koncertjét, de nagy élményeink voltak, amikor Kocsis Zoltán, Ránki Dezső, Perényi Miklós, az Amadinda együttes, Cecilia Bartoli, José Cura előadásait a helyszínen élvezhettük. Nagy bakelitlemez és CD gyűjteményünk van, s ma már az interneten is pazar felvételek érhetők el, de az élőzene semmivel sem pótolható. Szombathelyen gyerekeinkkel együtt rendszeresen jártunk Velemből a Bartók Fesztivál programjaira, sokszor megfordultunk a Muzsikás együttes karácsonyi koncertjein is, s ma már unokáinkkal együtt mehetünk például a Kaláka karácsonyi előadásaira. Zenei palettánk nem szűkül le ezekre: lelkes rock-, beat- soul-, country és blues rajongók is vagyunk. Minden évben, ha csak tehetjük, meghallgatjuk a szombathelyi Savaria Karnevál (amelynek egyébként elindítója a hatvanas években édesapám volt) gazdag zenei kínálatát. Ugyancsak nagy zenei élményem volt Mozart Varázsfuvolájának a szombathelyi Iseumban bemutatott előadása, ahol, mint Kodály-zeneisek a kórus egy részét alkottuk. Ott álltak megvilágítva az ókori templomrom

oszlopai, fentről ragyogtak a csillagok, ciripeltek a tücskök, hűsítő esti szellő lengedezett és sodorta az Éj királynője és Sarastro áriáit. (Mozart azóta is az egyik kedvencem.)

A vizualitás területén a film mellett a képzőművészet is rendkívül fontos a számunkra. Éles a vizuális memóriám, évtizedekre visszamenően pontosan vissza tudok emlékezni egészen apró részletekre is. Talán ezért is jelent olyan sokat számomra a képzőművészet. A napokban néztük meg a Csontváry életmű-kiállítást, s egészen lenyűgözött bennünket, mekkora terek szükségesek ahhoz, hogy egy-egy nagyobb festmény élni tudjon, ugyanakkor az apró részletek még a legjobb technikával is csak megközelítőleg reprodukálhatók. Erre legelőször akkor döbbsentünk rá, amikor az impresszionisták képeivel találkoztunk Franciaország, Hollandia múzeumaiban. Egy-egy általunk különösen kedvelt műhöz szeretünk visszajárni. Akárhányszor eljuthatunk Londonba, mindig lenyűgözve ücsörgünk Leonardo Szent Anna harmadmagával képe előtt, ahol pusztán a barna és kék árnyalataival a világmindenség elevenedik meg. A firenzei San Marcóban Fra Angelico képei az egyes szerzetesi cellákban a legszebb és legáhitatosabb imádságok az égiekhez. A párizsi Saint Chapelle és Chartres üvegablakai lenyűgözően hatottak ránk, mintha az ég kékjére festették volna a képeket. Ugyanezen az úton találkoztunk a könyvekből is alig ismert Quercy megyei románkori templomok szobraival és domborműveivel; csak ámultunk, s az egyik oszloptól a másikig járva mutogattuk egymásnak a nevesincs mesterek műveinek finom, apró részleteit. S a karnaki templom gigantikus oszlopai között járva átérezhettük, hogy sokezer évvel ezelőtt miként volt képes az építészet megteremteni és létrehozni egy világmodellt.

S ne felejtsük el a táncról sem. Hatéves koromtól balettoztam, majd művészi tornára jártam, később is mindig sportoltam valamit (úsztam, röplabdáztam, kosárlabdáztam – ez sokat számított fizikai és lelki edzettségem szempontjából is); most már negyven éve jógázom. A test mozdulatai, a tánc, a ritmus egészen primér módon képesek közvetíteni az élet lüktetését, s persze az élet tragikus fordulatait is. Egyetemista korunkban robbant be a kortárs táncművészet egyik nagy alakja: Béjart, Magyarországon pedig a pécsi majd a győri balett. Úgy éreztük, ez a fajta mozgáskultúra a klasszikus baletthez képest sokkal összetettebben tudja felidézni azokat az érzelmi traumákat, amelyeket a huszadik század közös történelmünkön átgörgetett. (Persze ne legyünk igazságtalanok a klasszikus

balettel sem: most éppen Bori és Rozi unokánkat nyűgözi le ennek a fajta táncnak a varázslata. Rozi az internetről „tanul” balettozni és elbűvölően adja elő a „Hattyúk tava” egy-egy részletét, Bori pedig modern táncra jár, s ebben felszabadultan adhatja ki magából mindazt a lefojtott feszültséget, amelyet a mozgás segíthet feloldani. Közben ő is átélheti a közösen létrehozott produkció sikerét, amikor a közönség vastapssal kíséri egy-egy bemutatójukat.) Szokták mondani, hogy a táncnyelv egyetemes, s hogy mennyire így van, azt nem olyan régen Grúziában (Georgiában) tapasztalhattuk meg, ahol egy erdei tisztáson valami családi alkalmat ünneplő társaságba botlottunk; vígan szólt a zene, meglátva bennünket maguk közé invitáltak, és örömmel figyelték, ahogy a családfő invitálására bekapcsolódunk a közös táncba. (Útravalóul még elemőziát is csomagoltak nekünk helyi ételekből: soha ilyen jó honoráriumot nem kaptunk.) Kezdetől igen összehangoltan tudtunk Gáborral együtt táncolni (a mai napig nagy elismerést aratunk, amikor bemutatjuk rockandroll tudásunkat). Még házasságunk kezdetén egyszer végigtáncoltuk Ravel „Boleró”-ját, remek közös koreográfiát improvizálva hozzá. (Ihletett pillanat volt.)

**Kapitány Gábor:** Hát igen, teljesen mindegy, hogy objektív mércével mennyire volt az a tánc: művészet, mi közben azt éreztük, hogy az, és Ravelhez méltó. A szerelemnek, egy fiú és egy lány egymáshoz rendelődésének eltáncolása volt. És nem tekinthetünk el attól sem, hogy akkor járta be a világot Antonio Gades; nagyon tetszett nekünk, amit ő és a társulata csináltak, és a flamenco szenvedélyes mozdulatai igazán jó mintát jelentettek ahhoz, amit akkor ki akartunk fejezni.

De visszakanyarodva a kulturális élményekhez, az első nekem is az olvasás volt. Ági említette, hogy két és fél éves koromban kezdtem olvasni tanulni. Szép színes kockáim voltak, rajtuk egy tárgy képével és a tárgy nevének kezdőbetűjével. Nem a felnőttek forszírozták, engem kezdett érdekelni, hogy mik a rajzok mellett azok a fekete jelek, a képecskék – és megnevezésük kezdőhangja alapján elég könnyen megtanultam a betűket. Pontosán emlékszem akkori lakásunk egy meghatározott pontjára, ahogy a fényes padlón guggolok a kockák között, még a képecskék is előttem vannak. Aztán a szüleimnek járó újság címlapján elkezdtem összeolvasni a már ismert betűket. Hároméves voltam, amikor már folyékonyan olvastam. Mindenfelét: újságokat, verseket, gyerekkönyveket, de öt éves korom táján például a „Nagyidai cigányok”-at is. Persze nem értettem

belőle sok mindent, de azért a cselekmény lényegét meg a humorát igen. Aztán évekig főleg ifjúsági regényeket faltam. A legnagyobb élményem Mándy Iván „Robin Hood”-ja volt, amit egyik karácsonyra kaptam meg, és még aznap este végigolvastam: egyszerűen nem bírtam abbahagyni. (Később még vagy tizenhét-tizennyolcszor elolvastam). De nagyon sokszor olvastam Dumas: „Három testőr”-ét, Gárdonyi: „Egri csillagok”-ját, Komjáthy István: „Mondák könyvé”-t, Murányi Kovács Endrétől a „Garibaldi dobosa”-t, a Benyovszky életéről szóló „A nagy játszma”-t és Kästner „Május 35”-jét, Fekete Gyula: „A kék sziget”-ét is. Kamaszkoromban, amikor rájöttem, hogy az ifjúsági irodalom nem minden, mohón rávettem magam a világirodalomra, szisztematikusan, nemzetek szerint. A legnagyobb hatást Tolsztoj: „Háború és béke”-je gyakorolta rám elbűvölő alakjaival, lenyűgöző lélekrajzaival és cselekményével. Aztán jött Garcia Marquez, aki ugyanolyan hipnotikus erővel hatott rám, mint a Beatles zenéje.

(A Beatles esetében egy Vasárnapi koktélnál hallottam meg a „Taste of Honey” című számukat, és azt éreztem, hogy ebben minden benne van, amit a világról a mi nemzedékünk érez – bár ők öt-hat évvel idősebbek voltak –, és attól fogva teljesen a beatzene mámorában éltem). Marquez „Száz év magány”-ának első fejezetét hozta le a Nagyvilág című folyóirat: annyira más volt, mint minden korábbi, és olyan varázslatos, annyira arra rezonált, ami bennem volt, hogy azt éreztem, most kezdődik a mi világunk. A nemzedéki életérzésemet korábban már megszólaltatta Salinger „Zabhegyező”-je, de a mágikus realizmus az egész világ új nézőpontba helyezését ígerte. (Alig vártam, hogy megjelenjen az egész könyv, felhabzoltam, aztán írtam egy lelkes levelet elsőéves egyetemistaként egy spanyol szakos évfolyamtársammal lefordíttatva Marqueznek, a borítékon csak ennyivel: „Gabriel Garcia Marquez, író, Spanyolország” – akkor ott élt – nem tudom, hogy valaha is megkapta-e?) Azóta is ért néhány reveláció: az amerikai irodalomból Malamud és Vonnegut, később a portugál Saramago, a török Pamuk, a német Kehlmann és legutóbb a tatár Jahina. Közben bennünket is elkapott J. K. Rowling zseniális gyerek(?) könyv-folyama: az újabb és újabb köteteket Misi fiunkkal felváltva olvastuk fel és együtt élvezte a két felnőtt (Ági és én) és a két kamasz (Misi és Máté). Az olvasás tehát már kisgyerekként bevitt az irodalomba, amit nem úgy éreztem, mint a valóságtól eltérő, másik világot, hanem mint a valóságról való

híradás nagyon sűrített, nagyon izgalmas formáját; nem olyan világnak láttam tehát, ahova az ember a valóságból kimenekül, hanem olyanak, ami kibővíti a valóságot. Egyébként az olvasottak hatására (meg nyilván azért is, mert a szüleim nagyra – anyám mindennél többre – tartották a művészetet) négy-öt éves koromtól író akartam lenni, pontosabban: tudtam, hogy nekem ezt kell csinálni, ez az én utam, és hogy ez az út, a valóság efféle bővítése remek célja lehet az életnek.

A színház is nagyon régen meghatározó az életemben. Anyám 1954-től (?) a Színház- és Film-művészeti Főiskolán tanított, talán tízéves koromtól bevitt szinte minden vizsgálóadásra, úgy is mondható, ott nőttem fel, végigcsodálva Sztankay Istvánék évfolyamától kezdve minden színész-nemzedék pályakezdését. (A vizsgálóadásokon – hogy csak néhányukat említsem – a legemlékezetesebb debütálások az én szemzőgemből először Holl Istvánhoz, Pápay (Pásztor) Erzsike és Dégi Istvánhoz, aztán Mécs Károlyhoz, Demjén Gyöngyvérhez, és Dávid Kiss Ferenchez, talán a legerősebben Koncz Gáborhoz, aztán Béres Icához, Halász Jutkához, később Almási Évához, Blaskó Péterhez, Balázsovits Lajoshoz, a mi nemzedékünkől Cserhalmi Györgyhöz, Szacsvey Lászlóhoz, Lukács Sándorhoz, Tímár Bélához, Paudits Bélához, Bánsági Ildikóhoz, Takács Katához, Szakácsi Sándorhoz és Szerencsi Évához, Hegedűs D. Géza és Menszátor Magdolnához, a későbbiek közül Dörner Györgyhöz és Gáspár Sándorhoz, Bubik Istvánhoz, Rudolf Péterhez és Kaszás Attilához, Alföldy Róberthez és Murányi Tündéhez, Borbély Alexandrához kötődtek). Ahogy Ágit, engem is beszippantott a színpad varázsa, magával ragadott a (tehetséges) színészek kisugárzása, megtanultam, mitől jó a színészi munka, a rendezés. Amikor magam is egyetemista korba értem, néhány színészhez, rendezőhöz közelebb is kerültem, s persze megpróbálkoztam a drámaírással is. A színház varázsereje által lenyűgözve évtizedekig próbálkoztam, s csak nagy sokára jöttem rá, hogy ez nem az én műfajom, (annak ellenére, hogy a sok félbemaradt kísérlet között volt egy befejezett, többeknek tetsző könyvdramám, és egy szintén befejezett tévéjátékom, ezt – „Herézis” címmel – András Ferenc diplomamunkájaként rendezte meg). Nehéz kiemelni egy-kettőt a legnagyobb színházi élmények közül. Az biztos, hogy Gábor Miklós Hamletje, Darvas Iván és (egy-két nemzedékkel később) Keresztes Tamás az „Egy örült naplója”-ban, Haumann Péter a „Szókratész védőbeszédé”-ben, Koncz Gábor és Darvas Iván (szerintem Richard

Burtont és Peter O'Toole-t felülmúló) játéka a „Becket, avagy az Isten becsülete”-ben, Koncz Gáboré a „Száll a kakukk fészkére”-ben, Kállai Ferenc „A nép ellensége”-ben, Lengyel Ferenc az „Egy lócsiszár virágvasárnapja”-ban, a fiatal Stohl András egy kutya szerepében, – Töröcsik Mari, Garas Dezső, Eperjes Károly több darabban is –, az Alföldy Róbert rendezte „Tristan és Izolda” és „A velencei kalmár”, a Bodó Viktor rendezte: „Ledarálnak, eltüntem”, az Ascher Tamás rendezte „Három nővér” és „Woyzeck”, a „Csirkefej”, a Zsótér Sándor rendezte „Kurázi” és a „Rettegés és ínség a Harmadik Birodalomban”, az Eszenyi Enikő rendezte „Macbeth” és „West Side Story”, (ahogy a 80-as években és az ezredforduló után a Katona, a 90-es években Budapesten a Vígszínház diktálta a színházi divatot); a Pintér Béla rendezte „Bozgorok”, a legendás Bán-Dörner-Gáspár-féle „Stílusgyakorlatok”, és a Székely Kriszta rendezte „Nóra” és „A kaukázusi krétakör”, a Keresztes Tamás rendezte „Pinokkió” ezek közé tartozik. A két Zsótér-rendezés nagyerejű újdonsága az volt, hogy a színészek testközben játszottak (a Színművészeti Rákóczi úti épületének folyosóin, illetve egy magánlakásban), a legfantasztikusabb színházi élmény azonban egyfelől egy holland alternatív együttes (Pantha rei) poznani produkciója volt, a „Vihar”-t adta elő egyetlen ember, úgy hogy a sziget az ő testének-jelmezének a meghosszabbítása volt, másfelől Szacsvey produkciója a Fiala Művészek Studiójában egy monodráma festőjeként: az általa „festett” kép üres kerete a közönség felé nézett, és máig sem értem, hogyan csinálta, de a szemében lehetett látni az egész festményt. Amúgy is nagyon szeretjük azokat a színészeket, akik, mint erre Ági is utalt, pusztán színpadi jelenlétükkel egy egész sorsot meg tudnak jeleníteni. Rajz Jánosnak egy olyan szerepére emlékszem, amikor talán *nem is volt szövege*, de ezt a varázslatot végbevitte; a maiak közül talán Kocsis Gergő, Keresztes Tamás, Pelsőczy Réka, Für Anikó, Szirtes Ági a legnagyobbak ebben, (s bár fiatalon is nagyon erős színpadi jelenléte volt, Hegedűs D. Géza idős korára jutott e tekintetben a csúcsra). A színház lényege mindig is a katarzis volt, és előadás után sokszor egészen felajzottan megyünk haza: az iszony és szánalom együttese – ahogy Arisztotelész máig érvényesen megfogalmazza a katarzis lényegét – az ember egészét életi át, és a drámaírók, rendezők és színészek közös alkotása nyomán büszkékké leszünk arra, hogy emberek, ilyesmit létrehozni képes emberek vagyunk.

A zenéhez én viszonylag későn jutottam el. Én nem jártam Kodály zeneibe; amikor az első zenei osztály leendő tanulóit válogatta Kodály jobbkeze, Bors Irma a mi általános iskolai első osztályunkban, én olyan fahangon énekeltem, s annyira nem tudtam bonyolultabb ritmusokat követni, hogy reménytelen esetként maradtam a zeneietlen iskolában. A ritmusra ráéreztem kamaszkoromban, de az énekeim mindmáig csúszkál, bár másokkal együtt nem mindig; az Ágival való együtténeklések tanítottak meg arra, hogy a közösség által az egyéni képességek is javíthatók, ebben is. Mint a korosztályomban oly sokan, próbáltam gitáron is játszani, az sem ment igazán. (Amikor közös zenélés-éneklés van, én a „ritmusszekcióban” próbálok követni, bár Máté fiunk ebben is sokkal jobb nálam.) Ami a zene *befogadó* élvezetét illeti, gyerekkoromban sok rossz zenét hallgattam s tanultam meg a rádióban: magyar nótákat, slágereket; az iskola legalább a népdalokat ültette be a fülembe. Otthon volt néhány népszerű operakórusunk, ariánk bakelitlemezen, ezeket kedveltem, de az első igazi komolyzenei élményem Liszt „Les Preludes”-je volt, ez részesített először – tizennégy éves lehettem – zenei katarzisban; fellelkesülten hadonásztam: „dirigáltam” végig. Aztán a Bachok: a „d-moll toccata és fuga”, az „Air”, a „Badinerie”, majd Wagner „Tannhauser”-nyitánya és a „Walkür-lovaglás”, Smetana „Moldva”-ja, Bartók „Allegro Barbaró”-ja, Ravel „Boleró”-ja, Rossini és Verdi operái, Orff „Carmina Burana”-ja és Verdi „Requiem”-je és így sorra a Beethoven zongora-, és hegedűversenyekig, trióig, szonátáig és szimfóniáig, a számomra tetőpontot jelentő VII. szimfóniáig. És persze Mozart, és egyre inkább Mozart: a „Varázsfuvola”-tól a „Don Giovanni”-ig, az ő fantasztikus „Requiem”-jétől addig a csodálatos „d-moll zongoraverseny”-ig, amit aztán szükségesnek láttam prózába is átfordítani. De megszerettem az oroszokat is, Bartók színpadi műveit és „Concerto”-ját is, nagyon melegen Vivaldit és a XVI–XVII. századi angol dalirodalmat, Weber „Bűvös vadász”-át és Grieg „Peer Gynt”-jét. Nagyon nagy élményünk volt Xenakis: „Persephassá”-ja az Amadinda előadásában, mikoris a dobosok a nézőtér körül helyezkedtek el, s így a zene mintegy körbeörvénylett bennünket.

A zeneértésnek sok fajtája van. Én nem tudok élvezni egy partitúrát, és a zenében rejlő matematikát sem, viszont azt a sok síkot, ami egy-egy előadásban megjelenik: a zenébe kódolt „korszellemet”, a szerző érzelmi vallomását és azt, ahogy a világról, az emberről alkotott képe a zene által megjelenik,

valamint azt a személyes értelmezést, amit az előadók hozzátesznek, nemcsak értékelni tudom, de átélni is, ugyanúgy, mint a színházi előadásban. Ahogy Ági is említette, a zene minden nem-hazug fajtáját nagyon tudjuk élvezni. A gyönyörű népdalainkat belülről éljük át, de élvezük más népek folklór-dalait is, a jó opera – főleg, ahogy ma énekelik, a színpadi játékkal és a legkülönfélébb szcenikai hatásokkal színesítve – szintén hat ránk, a blues a zsigeri szinten ragadja meg az embert, a gospel és a jó country-zene más-más módon a vitalitásunkat erősíti. Azt már említettem, hogy a beatzene (és az annak közvetítésével befogadott rockandroll) mennyire meghatározó volt az életünkben: én tizennégy és huszonöt éves korom között fanatikusan jártam egyes budapesti együttesek koncertjeire, rajongással övezve azok sztárjait.

A képzőművészethez hasonlóképpen kamaszkorom vitt közelebb. Gyerekként a primér, eleven színek hatottak rám: Holbein: „Férfi szegfűvel”, meg a szép mesekönyv-illusztrációhoz hasonló perzsa miniatúrák. Aztán a kamaszkor érzelmessége Botticelli „Venus”-át szerettette meg velem, meg (a Michelangelo által megalázóan leminősített) Perugino egy női arcképét – később Ági arcának, színeinek megpillantása értette meg, hogy miért –; megfogtak a Van Gogh képeibe belefojtott szenvedélyek, és aztán jött, jött lassan az egész művészettörténet. Utazásainkon tömérdek templomot, múzeumot néztünk meg, s a képzőművészet egyre több irányzatát éreztük izgalmasnak, hol Monet impresszionizmusát, hol Degas-ét vagy éppen Manet-ét; hol Gauguin, Csontváry és a német expresszionisták szenvedélyes színeit, hol Turner, Egry József vibrálását; hol Caspar David Friedrich, hol Vermeer bensőségeségét, hol a manieristák vagy Chardin plaszticitását, hol a korai flamandok (van Eyck, van der Weyden, Memling, Gerard David) méltósággal telt frissességét, hol Tintoretto vagy Tizian sodró barokkját és így tovább. De mindenekfölött, ahogy erről Ági is beszélt, Leonardót, megértve a túlrájongottsága ellenhatásaként sokak által lebecsült Mona Lisa mélységét is; s rajta kívül az idősebb Pieter Brueghelt, ezt a szerintem festőiségén kívül egyszerre epikus és lírikus festőt, akinek a Kunsthistorisches Museumban látható képeitől, azok szín és alakkavargásától alig bírtunk elszakadni; no és persze Rembrandtot. Rembrandt több képéről is hosszan tudnánk lelkendezni, de a Hendrikjéről festett kép, a Londonban látható „Patakban fürdő nő” szerintem a világ egyik legcsodálatosabb szerelmi vallomása.

**Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor:** Sok fantasztikus tér-, és épületélményünk is volt. Alig bírtunk kiszakadni az assisi altemplomban érezhető puritán, de nagyon erős spiritualitás élményéből, a ravennai Galla Placidia síremlék emberléptékű áhítatából, a törökországi Sumela-kolostor barlangfalra, -mennyezetre festett s ezért mintegy a természet üzeneteként ható freskóinak öleléséből, felállni a Sienai főtér vagy a taorminai színház mintegy az öröklét krátereként ható tölcséréből, kijönni a sziklával és vízzel körbevédett, a hegyről a tengerbe lehömpölygő gyönyörű zárványtelepülések: Théra, Oia, Monemvasia vagy a Cinque Terra mesevilágából, elszakadni a torcellói dóm mozaikjának, a svájci Zillis kazettás mennyezetének vagy a deszei templom tetőtől-talpig befestett fa-falainak a még tiszta és ujjongó hitet sugárzó képei, a moldvai kolostorok képburjánzása elől, kilépni a Le Corbusier ronchamp-i kápolnájában vagy a helsinki Sziklatemplomban modernné tett áhítat légköréből. Az időutazásokról már beszéltünk, de sok mindent még nem említettünk abból, ahogy egy-egy kultúra múltja (olykor a történelemben elmerült kultúra múltja) megszólított minket, az Ági által említett élményeken kívül az egyiptomi szakkarai sírkamrákban vagy a Memnon szobroknál, a hettita vagy az urartui romok között, aztán a lakók által rég elhagyott kísértetvárosokban: a régi örmény főváros Aniban, a Spárta melletti Mistrában, a marokkói Ait Benhaddouban; a különös lakásküpfalvakban: az ősi, anatóliai Harranban és a délolasz Alberobellóban; Grúzia megannyi koraközépkori szépségét nézegetve, a római társcsászárok kis márványdomborművét simogatva a velencei San Marco oldalában, az ugyanitt látható lószobrok után megpillantva azok eredeti színhelyét is az isztambuli Hyppodromban majd a korok és kultúrák egymásra rétegződését figyelve a Hagia Sophiában, sorra látogatva Oslóban a merész skandináv hajósoknak állított emlékeket az ősi viking hajótól Nansen és Amundsen Fram-ján át Heyerdahl Kon-tikijéig (idesorolva a vízrebocsájtásakor azonnal elsüllyedt pompás XVII. századi stockholmi „Vasa”-t is); végigmenve az „egyben maradt” középkori óvárosok: Lucca, Sirmione, Assisi, Velence, Beaulieu sur Dordogne, Sarlat, Rocamadour, Trogír, Český Krumlov, Tallin és elsősorban Bruges utcáin; Diocletianus dalmátok által belakott spliti palotájában kóborolva, Kappadókia sziklavárosaiban és Karthago hült helyén, ahol csak a hadikikötő öbleibe lehet odaképzelné valamit a pun birodalom hajdani életéből; II. Ramszesz kilométerekkel arrébb szállított

Abu Szimbel-i templomában, ahol mindent sikerült rekonstruálni, csak azt nem, hogy az évente egyszer az itt álló négy istenszoborra eső fény mind a négy szobrot megérintse, ahogy eredeti helyén megtette; elhaladni az avignoni pápai palota mesebeli erdőt idéző freskói vagy a párizsi Musée Cluny középkori szobrai és falikárpitjai előtt; a Nagy Péter alapította város arculatát megszabó, a földről szinte felemelkedni látszó Rastrelli-épületeket szemlélve, vagy éppen Pompei, Herculanium és Efezosz időkapuzalájában. Lakásunk tele van gyermekeink rajzaival, festményeivel, szobraival. Mindig örömmel tölt el, amikor a cserépkályhánkra nézve a gyerekekkel közösen készített domborműves csempéket láthatjuk, vagy a polcon Misi könyvborítóit (minthogy könyveink nagy részének ő tervezte a borítóját), s Máté vicces kis rajzait a könyveink között.

**Kapitány Gábor:** Már csak a filmről mondanék néhány szót. A film, mint összművészet, mindezzel együtt hat az emberre: a szuggesztív színészi játékkal, az újszerű és expresszív látványvilággal, a dráma minden lehetőségével és a zenével. *Közös* nagy filmélményeink voltak már akkor is, amikor még nem ismertük egymást, mint például Sára: „Feldobott kő”-je, aminek hatására Ági a vetélkedőre készített dolgozatát írta, én meg ifjúkorom talán legsikerültebb versét. És aztán is nagyon sok közös filmélmény: a Shindo-féle „A kopár sziget”, a Kurosawa-filmek, a Chaplin-klasszikusok, Fellini „Országúton”-ja, „Cabiriá”-ja, „Rómá”-ja, „Amarcord”-ja, Tarkovszkij filmjei, (persze első helyen a „Rubljov”-val), Menzel, Forman és Ken

Loach művei, Koncsalovszkij „Az első tanító”-ja, Iljenko „Feketetollú fehér madár”-ja, Mitta: „Ragyogj, ragyogj csillagom”-ja, Bergman, Greenaway, Inarritu és Lars von Trier fénykorának filmjei, Villeneuve: „Felperzselt föld”-je, Farhadi: „Náder és Simin”-je és a világ talán legjobb paródiája: a „Picasso kalandjai”. Amióta számítógépünk van, csaknem naponta nézünk este kettesben filmeket, néha fellelkesülve, de gyakran elszomorodva, hogy a világ filmtermésében milyen nagy arányban születnek egyfelől felszínes, kommersz bóvlik, másfelől az embert kilátástalan pesszimizmussal, így vagy úgy elembertelenedett létformákban ábrázoló alkotások. Úgy tűnhet, akinek ennyi művészi élmény tölti ki az életét, az a művészet elefántcsonttoronyában él. Ám nekünk mindebben az volt a lényeg, hogy élet volt: mindegyik nagyon is az életből nőtt ki, s bennünk oda tért vissza, a nagyon is valóságos életet világította meg, ahhoz adott muníciót, annak mozzanatait tette még gazdagabbá. Az olvasás kapcsán már említettem, hogy a művészet, az alkotás ezt jelentette a számomra, de ezt kaphattuk mások alkotásainak befogadóiként is. A művészet alkotásait nem az élet valóságát leképező, közvetett tapasztalásnak érdemes felfogni, hanem *az élet, a valóság részének*, amely éppolyan közvetlen tapasztalatok forrása, mint bármi más. Számunkra a művészet sosem volt életpótlék, viszont mindig olyan sűrítésményként tudtuk megélni, amelyben a legkülönbözőbb korok és legkülönbözőbb élethelyzetű emberek tapasztalatanyaga magas fokon és a befogadók által újraélhetően összegződik.